

Type of Article (Research Article)

Sociological Study Of Sustainable Tourism In The Arasbaran Region–East Azerbaijan Using A Grounded Theory Approach

Somayeh Baranemeh: Department of Sociology, Kha.C., Islamic Azad University, Khalkhal, Iran.

***Mehrdad Mohamadiyan:** Department of Sociology, Kha.C., Islamic Azad University, Khalkhal, Iran.

Sroush Fathi: Department of Sociology, SR.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Article Einfo

Received: 2024/08/15
Accepted: 2025/02/11
PP: 40-51.

Keywords:

Sociological
Sustainable Tourism
Arasbaran Region
East Azerbaijan
Grounded Theory

Abstract

This study, adopting a grounded theory approach, investigates the sociological aspects of sustainable tourism in the Arasbaran region of East Azerbaijan. The present research is qualitative, and the required data were collected through observation, interviews, and analysis of non-reactive documents. The study population includes university professors and tourism experts in the Arasbaran region. The sample size was determined based on the process of theoretical saturation, and initially, 20 individuals were selected as the initial sample. Sampling was conducted theoretically (using the snowball method). To validate the findings, theoretical validity was ensured through extensive fieldwork and theoretical triangulation. The data analysis process consisted of three coding stages (open, axial, and selective) and was conducted using MAXQDA software. The research findings indicate that the conditions for sustainable tourism development in the Arasbaran region include: "responsible tourism," "a tourist-friendly culture," "local community participation," "adherence to sustainability principles," "sustainable security," and "encouragement of local industries and crafts". The contexts for sustainable tourism development also include: "the introduction of new tourism products," "the inclusion of women in the tourism sector," "coordination between the supply and demand systems," and "planned resilience against the impacts of tourism development". The strategies for sustainable tourism development in this region are based on "environmental responsibility" and "revitalization of the local economy". The outcomes of sustainable tourism development in the Arasbaran region include: "long-term growth of the tourism industry without harming natural ecosystems," "increased income stability," "preservation of economic, social, and environmental balance," "long-term responsiveness to tourists' needs," "creation of sustainable development opportunities," "optimal management of natural resources for present and future generations," "exchange of natural ecosystem services," and "strengthening of social and cultural identity."

Citation: Baranemeh. Somayeh, Mohamadiyan, Mehrdad. Fathi, Sroush. (2025). Sociological Study Of Sustainable Tourism In The Arasbaran Region–East Azerbaijan Using A Grounded Theory Approach. *Journal Of Socio-Cultural Changes*, 22(1; Ser. 84): 40-51.

DOI:

This Article Is Extracted From The Doctoral Thesis Of '*Somayeh Baranemeh*', Titled "*Sociological Investigation Of The "Conditions, Contexts, Strategies, And Consequences" Of Sustainable Tourism Development In The Arasbaran Region–East Azerbaijan (A Pragmatic Explanation Using A Grounded Theory Approach)*", Under The Supervision Of '*Dr. Mehrdad Mohamadiyan*', & Advisory '*Dr. Sroush Fathi*'.

***Corresponding Author:** Mehrdad Mohamadiyan

E-mail Address: dr.mhm1350@gmail.com

Tel: +989144011689

Extended Abstract

Introduction

From a sociological perspective, tourism is a multifaceted social phenomenon that shapes human relations, cultural practices, and individual lifestyles. Sustainable tourism, now central to destination management, underscores the need to balance environmental responsibility, economic revitalization, cultural sensitivity, and enhanced tourist experiences. Yet, climate change, shifting consumption patterns, and conflicting stakeholder interests pose persistent challenges. The Arasbaran forests in East Azerbaijan Province, with their rich biodiversity and unique ecosystem, present significant opportunities for sustainable tourism that can bolster the local economy and improve community well-being. However, leveraging this potential requires careful planning aligned with economic, social, and environmental dimensions. This research, employing a sociological lens and grounded theory approach, seeks to identify and analyze the conditions, contexts, strategies, and outcomes of sustainable tourism development in Arasbaran, asking: What are the conditions, contexts, strategies, and outcomes of sustainable tourism development in this region?

Methodology

In this qualitative study, based on the Grounded Theory approach, data were collected using three main methods: observation, interviews, and analysis of non-reactive documents. The study population consists of university professors and tourism experts in the Arasbaran region, with the sample size determined according to the principle of "theoretical saturation," set at 20 participants by default, and selected using theoretical and snowball sampling methods. Semi-structured interviews are conducted with participants, and if necessary, repeated for data refinement and completion. The validity of the research is ensured through theoretical validity, extensive fieldwork, and theoretical triangulation. Data are analyzed in three stages—open coding, axial coding, and selective coding—to extract the core category. Data analysis is conducted using content analysis and MaxQDA software.

Results and Discussion

The study's findings present a comprehensive analysis of sustainable tourism development in the Arasbaran region, identifying critical conditions, effective strategies, and significant outcomes. At the core of sustainable tourism development lies responsible tourism - practices that conscientiously respect both the natural environment and cultural values of host communities. This foundation is strengthened through active community participation, where residents engage meaningfully in tourism-related decision-making processes, thereby fostering mutual trust, enhancing communication channels, and strengthening cooperation among diverse stakeholders. Complementing these elements is the essential adherence to sustainability principles, particularly in reducing resource consumption and preserving ecological diversity, which proves crucial for maintaining the region's natural resource integrity. The research highlights several impactful strategies for achieving sustainable tourism. Promoting local industries and crafts emerges as a dual-benefit approach, simultaneously preserving valuable traditional knowledge while generating tangible economic benefits for local populations. Equally important is the strategy of strengthening social capital through building robust community networks and relationships that form the backbone of sustainable development initiatives. Furthermore, the study emphasizes the effectiveness of environmental awareness programs and specialized training for local service providers, which serve to enhance overall service quality while institutionalizing sustainable practices across the tourism sector. Implementation of these sustainable tourism strategies yields multifaceted positive consequences for the Arasbaran region. Most notably, it enables long-term growth of the tourism industry while ensuring the protection of natural ecosystems, thereby preserving the region's environmental assets for future generations. The economic and social benefits are equally significant, manifesting as increased income stability, more balanced socio-economic development, and expanded employment opportunities for local communities. Beyond economic measures, sustainable tourism practices contribute substantially to cultural preservation and enhanced intercultural understanding, while simultaneously building greater resilience against environmental challenges. A particularly noteworthy finding concerns the transformative role of gender equality in tourism development, where encouraging women's participation helps reduce gender disparities and empowers traditionally marginalized groups. These outcomes collectively contribute to broader sustainable development goals, including ecological sustainability, social inclusion, and economic viability. The study ultimately underscores the fundamental importance of adopting an integrated, holistic approach to sustainable tourism development in the Arasbaran region. This approach successfully combines local knowledge systems with active community engagement and strict adherence to sustainability principles, creating a viable tourism model that simultaneously drives economic growth, protects environmental assets, and enhances the quality of life for residents. The research suggests that future studies should focus on identifying and evaluating innovative strategies to further optimize sustainable tourism practices, not only in Arasbaran but in similar regions worldwide facing comparable developmental challenges and opportunities.

بررسی جامعه‌شناختی گردشگری پایدار در منطقه ارسباران-آذربایجان شرقی با رویکرد نظریه داده‌بنیاد

سمیه برانمه: گروه جامعه‌شناسی، واحد خلخال، دانشگاه آزاد اسلامی، خلخال، ایران.

*مهرداد محمدیان: گروه جامعه‌شناسی، واحد خلخال، دانشگاه آزاد اسلامی، خلخال، ایران.

سروش فتحی: گروه جامعه‌شناسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

چکیده

اطلاعات مقاله

این مطالعه با رویکرد نظریه داده‌بنیاد به بررسی جامعه‌شناختی گردشگری پایدار در منطقه ارسباران-آذربایجان شرقی می‌پردازد. پژوهش حاضر کیفی بوده و داده‌های مورد نیاز از طریق مشاهده، مصاحبه و تحلیل اسناد غیروآکنشی گردآوری شده‌اند. جامعه مورد مطالعه شامل اساتید دانشگاه و متخصصان حوزه گردشگری در منطقه ارسباران است. حجم نمونه براساس فرایند اشباع نظری مشخص شد و در ابتدا ۲۰ نفر به عنوان نمونه اولیه انتخاب شدند. نمونه‌گیری به صورت نظری (روش گلوله‌برفی)، انجام گرفت. به منظور اعتباربخشی یافته‌ها، اعتبار نظری از طریق کار میدانی گسترده و زاویه‌بندی نظری مورد استفاده قرار گرفت. فرایند تحلیل داده‌ها در سه مرحله کدگذاری (باز، محوری و گزینشی)، با بهره‌گیری از نرم‌افزار مکس کیودی‌ای، صورت گرفت. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند که شرایط توسعه گردشگری پایدار در منطقه ارسباران شامل: «گردشگری مسئولانه»، «فرهنگ گردشگری»، «مشارکت جامعه محلی»، «رعایت اصول پایداری»، «امنیت پایدار» و «تثویق صنایع و حرفه‌های محلی» است. زمینه‌های توسعه گردشگری پایدار نیز شامل: «عرضه محصولات جدید گردشگری»، «کنجاندن زنان در بخش گردشگری»، «هماهنگی میان نظام عرضه و تقاضا» و «تاب‌آوری برنامه‌ریزی شده در برابر اثرات توسعه گردشگری» می‌شود. راهبردهای توسعه گردشگری پایدار در این منطقه بر «مسئولیت‌پذیری زیست‌محیطی» و «احیای اقتصاد محلی» استوار است. پیامدهای توسعه گردشگری پایدار در منطقه ارسباران نیز شامل «رشد بلندمدت صنعت گردشگری بدون آسیب به زیست‌بوم‌های طبیعی»، «افزایش ثبات درآمدی»، «حفظ توازن اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی»، «پاسخ‌گویی بلندمدت به نیازهای گردشگران»، «ایجاد فرصت‌های توسعه پایدار»، «مدیریت بهینه منابع طبیعی برای نسل‌های کنونی و آتی»، «تبادل خدمات اکوسیستمی طبیعی» و «تقویت هویت اجتماعی و فرهنگی» است.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۲۳

شماره صفحات: ۴۰-۵۱

واژگان کلیدی:

جامعه‌شناختی

گردشگری پایدار

منطقه ارسباران

آذربایجان شرقی

نظریه داده بنیاد

استناد: برانمه، سمیه، محمدیان، مهرداد، فتحی، سروش. (۱۴۰۴). بررسی جامعه‌شناختی گردشگری پایدار در منطقه ارسباران-آذربایجان شرقی با رویکرد نظریه داده‌بنیاد. فصلنامه تغییرات اجتماعی-فرهنگی، دوره ۲۲، شماره ۱؛ (پیاپی ۸۵)، ۴۰-۵۱.

DOI:

این مقاله برگرفته از رساله دکتری «سمیه برانمه»، با عنوان «بررسی جامعه‌شناختی شرایط، زمینه‌ها، راهبردها و پیامدهای توسعه گردشگری پایدار در منطقه ارسباران-آذربایجان شرقی (تبیین عملگراییانه با رویکرد نظریه داده‌بنیاد)»، است که به راهنمایی «دکتر مهرداد محمدیان»، و مشاوره «دکتر سروش فتحی»، استخراج شده است.

*نویسنده مسئول: مهرداد محمدیان

آدرس پست الکترونیک: dr.mhm1350@gmail.com

تلفن: ۰۹۱۴۴۰۱۱۶۸۹

مقدمه

از منظر جامعه‌شناسی، گردشگری نه تنها یک فعالیت اقتصادی یا تفریحی ساده محسوب نمی‌شود، بلکه به عنوان پدیده‌ای اجتماعی با اثرگذاری‌های چندجانبه بر روابط انسانی، فرهنگ و سبک زندگی افراد قابل بررسی است (فروزان، ۱۴۰۲: ۳۰۵). گردشگری در بستر جامعه‌شناختی خود به گونه‌ای با مفاهیمی چون رفاه، فرهنگ، تعاملات اجتماعی و توسعه پایدار پیوند خورده است (سلطانی‌نژاد، شهریار، ۱۴۰۲: ۱۹۸). راهبرد گردشگری پایدار، که امروزه به عنوان رویکردی فراگیر در مدیریت مقاصد گردشگری مطرح است، تأکید دارد که رشد این صنعت نباید باعث تخریب زیست‌بوم‌های طبیعی یا نادیده گرفتن جامعه میزبان شود (Dangi, Jamal, 2016: 2). براساس این نگرش، توسعه گردشگری باید ضمن توجه به حفاظت از محیط‌زیست و پایداری منابع طبیعی، موجبات ارتقای کیفیت زندگی جوامع محلی و غنای تجربه گردشگران را نیز فراهم کند (Šimková, Kořínková, Obršálová, 2024: 2-5). گردشگری پایدار را می‌توان در چهار بُعد اساسی مورد توجه قرار داد: مسئولیت زیست‌محیطی، احیای اقتصاد محلی، حساسیت و احترام به فرهنگ‌ها و غنای تجربه گردشگران. این ابعاد در کنار یکدیگر، چارچوبی جامع برای مدیریت گردشگری فراهم می‌کنند و به تعامل سازنده میان گردشگران و میزبانان می‌انجامند. در کنار این جنبه‌های کلی، مطالعات اخیر نشان داده‌اند که تغییرات اقلیمی، تحولات الگوهای مصرف و نیاز به تصمیم‌گیری‌های هم‌سو با منافع ذی‌نفعان، چالش‌های قابل توجهی برای توسعه گردشگری پایدار به وجود آورده است (Loulanski, Loulanski, 2011: 838-389). به‌ویژه هم‌سویی دیدگاه‌ها و منافع ذی‌نفعان، به عنوان یکی از چالش‌های کلیدی، در موفقیت یا شکست برنامه‌های توسعه گردشگری پایدار نقش به‌سزایی دارد (Çalışkan, 2021: 110).

جنگل‌های ارسباران در استان آذربایجان شرقی با طبیعت بکر و زیست‌بوم غنی خود، بستری ارزشمند برای توسعه گردشگری پایدار به‌شمار می‌آید. این پهنه طبیعی کم‌نظیر، با تنوع زیستی قابل توجه شامل گونه‌های گیاهی منحصربه‌فرد و زیستگاه‌های جانوری کمیاب، ظرفیتی عظیم برای جذب گردشگر و ارتقای جایگاه اقتصادی و اجتماعی منطقه ایجاد کرده است (عابدی، ۱۳۹۸: ۴۰۷). با این حال، بهره‌برداری از این ظرفیت‌ها باید به گونه‌ای باشد که علاوه بر حفظ کیفیت اکولوژیکی منطقه، به بهبود وضعیت اقتصادی و کیفیت زندگی ساکنان محلی نیز کمک کند. به نظر می‌رسد توسعه گردشگری پایدار در ارسباران، نیازمند برنامه‌ریزی منسجم و هم‌راستا با سه بُعد اصلی پایداری (اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی)، است. تنها از این طریق می‌توان به تعادل مطلوب در بهره‌برداری از منابع طبیعی و تأمین منافع جوامع محلی دست یافت. در این چارچوب، ایجاد آگاهی در میان ذی‌نفعان، شناسایی زمینه‌ها و الزامات توسعه، و طراحی راهبردهای هم‌افزا، از جمله عوامل اساسی برای تحقق گردشگری پایدار در منطقه به‌شمار می‌آیند. علی‌رغم تلاش‌های علمی و تجربی در راستای نهادینه‌سازی مفهوم توسعه پایدار، مطالعات پیشین در کشور نشان‌دهنده وجود چالش‌های جدی در تحقق این هدف هستند. این در حالی است که گردشگری به عنوان یکی از اهرم‌های کلیدی توسعه اقتصادی و اجتماعی، به‌ویژه در شرایط رکود سایر فعالیت‌های اقتصادی، جایگزین مناسبی برای رونق اقتصادی محسوب می‌شود. با توجه به اهمیت بی‌بدیل جنگل‌های ارسباران در سطح ملی و منطقه‌ای، پژوهش حاضر با رویکرد جامعه‌شناختی و با بهره‌گیری از نظریه داده‌بنیاد، در صدد شناسایی و تحلیل شرایط، زمینه‌ها، راهبردها و پیامدهای توسعه گردشگری پایدار در این منطقه است. برای دستیابی به این هدف، پرسش کلیدی زیر در کانون پژوهش قرار می‌گیرد.

← شرایط، زمینه‌ها، راهبردها و پیامدهای توسعه گردشگری پایدار در منطقه ارسباران-آذربایجان شرقی چیست؟

پیشینه تحقیق

حسین کریم‌زاده، ابوالفضل قنبری و سمیرا هاشمی‌امین (۱۴۰۲)، در تفحص «تحلیلی بر عوامل مؤثر بر گردشگری خلاق و رفتار آتی گردشگران روستایی و عشایری منطقه ارسباران»؛ هدف بررسی عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری خلاق و پیامدهای آن بر رفتار گردشگران بود. نتایج نشان داد که تعامل، بیشترین تأثیر را در ارتقاء گردشگری خلاق دارد و بعد کالبدی و زیست‌محیطی به‌طور قابل توجهی حس لذت گردشگران را تقویت می‌کند. در نتیجه، مشخص شد که توسعه گردشگری خلاق، بیشترین اثر را بر احساس لذت و رفتار آینده گردشگران دارد (کریم‌زاده، قنبری، هاشمی‌امین، ۱۴۰۲: ۱۳۰-۱۲۱).

- محمد دانا علمداری و دیگران (۱۴۰۰)، در پژوهش «اولویت‌بندی مؤلفه‌های مؤثر بر توسعه گردشگری مبتنی بر جنگل (بررسی موردی: جنگل‌های ارسباران)»؛ هدف شناسایی و اولویت‌بندی عوامل کلیدی برای توسعه گردشگری جنگلی بود. نتایج این تحقیق نشان داد که بازنگری مناطق گردشگری براساس ظرفیت برد، توسعه زنجیره ارزش گردشگری و ارتقای شبکه حمل‌ونقل، به‌ترتیب مهمترین مؤلفه‌های تأثیرگذار بر توسعه گردشگری جنگلی هستند. همچنین، تأکید شد که توسعه این مناطق باید بادر نظر گرفتن ظرفیت برد و مسائل محیط‌زیستی صورت گیرد تا به پایداری و موفقیت گردشگری مبتنی بر جنگل منجر شود (دانا علمداری و دیگران ۱۴۰۰: ۶۲۱-۶۰۷).

- احمد مهدی‌زاده، رحمت محمدزاده و بشیر بیگ‌بابایی (۱۳۹۹)، در مطالعه «تحلیل عوامل توسعه‌یافتگی گردشگری در منطقه ارسباران (نمونه‌موردی: شهرستان هوراند)»؛ هدف شناسایی و ارزیابی تأثیر عوامل اجتماعی و اقتصادی بر توسعه گردشگری در این منطقه بود. یافته‌ها نشان داد که توسعه گردشگری در هوراند به‌طور قابل‌توجهی تحت تأثیر عوامل اقلیمی و جغرافیایی، عوامل اجتماعی و اقتصادی و نیز عوامل فرهنگی و تاریخی قرار دارد. همچنین، مشخص شد که تغییرات در عوامل اجتماعی و اقتصادی سهم مهمی در تبیین توسعه گردشگری منطقه دارند (مهدی‌زاده، محمدزاده، بیگ‌بابایی، ۱۳۹۹: ۵۸-۳۶).

- امید مبارکی و مهدی اسلامی (۱۳۹۴)، در تبیین «شناسایی و تحلیل قابلیت‌های توریستم منطقه ارسباران»؛ باهدف شناسایی و تحلیل فرصت‌ها و توانمندی‌های گردشگری در این منطقه انجام شده است. نتایج این مطالعه نشان داد که نقاط قوت و فرصت‌های گردشگری در ارسباران بیشتر از نقاط ضعف و تهدیدها است، به طوری که استراتژی توسعه‌ای (تهاجمی)، به‌عنوان راهبرد مناسب برای گسترش گردشگری منطقه معرفی شده است (مبارکی، اسلامی، ۱۳۹۴: ۱۴۸-۱۳۱).

ادبیات و مبانی نظری

- گردشگری پایدار در پارادایم توسعه

گردشگری پایدار به‌عنوان رهیافتی یکپارچه‌نگر، در چارچوب توسعه پایدار تعریف می‌شود که نخستین بار در گزارش کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه سازمان ملل متحد مطرح گردید (Hardy, Beeton, Pearson, 2002: 476). این مفهوم، ۳ رکن اصلی اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، و زیست‌محیطی را به صورت توأمان در نظر دارد. پس از اجلاس سران سازمان ملل در ژانویه (۱۹۹۲)؛ و انتشار سند عملیاتی دستور کار ۲۱ برای صنعت سفر و گردشگری توسط سازمان جهانی گردشگری پایدار به‌عنوان چارچوبی عملیاتی جهت توسعه گردشگری در مناطق مختلف شکل گرفت. در این چارچوب ۳ اصل کلیدی تأکید شده است از جمله؛ ۱. مسئولیت‌پذیری زیست‌محیطی، شامل حفظ تنوع زیستی، مدیریت منابع طبیعی، و کاهش اثرات منفی اکولوژیکی ناشی از فعالیت‌های گردشگری، ۲. عدالت اجتماعی، شامل مشارکت فعال جوامع محلی در فرایند تصمیم‌گیری و توزیع عادلانه منافع گردشگری، و ۳. پایداری اقتصادی، شامل حمایت از توسعه صنایع محلی، افزایش تاب‌آوری اقتصادی و ایجاد فرصت‌های شغلی پایدار (Purvis, Mao, Robinson, 2019: 682).

- نظریه‌های کلیدی در گردشگری پایدار

- نظریه سیستم‌های گردشگری

مدل نل لیپر^۱، این مدل ۳ عنصر اساسی گردشگری یعنی گردشگر، مقصد گردشگری و صنعت گردشگری را به‌عنوان اجزای به‌هم‌وابسته یک سیستم می‌بیند. مدل لیپر، بر تعامل فضایی میان مناطق مبدأ گردشگران، مقاصد گردشگری و مسیرهای حمل‌ونقل تأکید دارد و پویایی سیستم گردشگری را در چارچوب این روابط تحلیل می‌کند (Leiper, 1979: 391-399). چارچوب چارلز گان^۲، رابطه تقابلی میان عرضه (جاذبه‌ها، خدمات، زیرساخت‌ها)، و تقاضا (رفتار و ترجیحات گردشگران)، را بررسی می‌کند. وی بر اهمیت یکپارچگی و هماهنگی زیرساخت‌ها برای تضمین پایداری سیستم گردشگری تأکید می‌ورزد. مدل والتر کاسپار^۳، گردشگری را به‌عنوان یک سیستم باز معرفی می‌کند که شامل زیرسیستم‌های اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی است و هم‌زمان در تعامل با محیط کلان

^۱ Nell Leiper

^۲ Charles A. Gunn

^۳ Walter Kaspar

سیاسی، فناوری و فرهنگی قرار دارد. این مدل بر پویایی و تعامل بین این زیرسیستم‌ها تأکید دارد (Martins, Ferreira. Costa, 2022: 8-11).

– نظریه چرخه حیات مقصد گردشگری

این نظریه توسط ریچارد دیلیو باتلر^۱، توسعه یافته و مراحل تکامل و تحول مقاصد گردشگری را به‌مثابه: ۱. اکتشاف: ورود تعداد اندک گردشگران مستقل و ناشناخته بودن مقصد، ۲. مشارکت: توسعه خدمات محلی و افزایش حضور گردشگران، ۳. توسعه: ورود سرمایه‌گذاران خارجی و گسترش زیرساخت‌ها، ۴. تثبیت: رسیدن به اشباع ظرفیت و کاهش جذابیت به‌دلیل فرسودگی منابع، ۵. رکود یا احیاء: امکان افت یا بازسازی و بازتعریف محصولات گردشگری، تقسیم می‌کند (Butler, 2008: 6-8). این مدل هشدار می‌دهد که مناطق به‌مانند ارسباران باید از تله توسعه ناپایدار که ممکن است منجر به تخریب محیط‌زیست و نادیده گرفتن منافع جامعه محلی شود، اجتناب کنند.

– نظریه‌های اکوتوریسم و تاب‌آوری

چارچوب اکوتوریسم/ستیون هیل^۲ بر اهمیت حفاظت از زیست‌بوم‌ها و ارتقای آموزش محیط‌زیستی در میان گردشگران تأکید دارد تا از فشارهای زیست‌محیطی جلوگیری شود. نظریه تاب‌آوری سیستم‌های اجتماعی-اکولوژیک؛ بر آن است که چگونه سیستم‌های پیچیده به‌مانند اکوسیستم‌های مناطق گردشگری توانایی بازگشت به تعادل پس از شوک‌ها و تغییرات (مانند افزایش ناگهانی گردشگران)، را دارند و چگونه می‌توان ظرفیت تاب‌آوری را تقویت کرد (Baydeniz, CilginogluSandıkcı, 2024: 77-89).

– نظریه‌های جامعه‌شناختی گردشگری

چارچوب رابرت شارپلی^۳، مشارکت فعال و واقعی جوامع محلی در تصمیم‌گیری، مالکیت پروژه‌های گردشگری و بهره‌مندی اقتصادی را از مهمترین پیش شرط‌های پایداری گردشگری می‌داند. نظریه سرمایه اجتماعی؛ به‌طور خاص بر نقش شبکه‌های اعتماد، همکاری و هم‌بستگی اجتماعی در تسهیل توسعه پایدار تأکید می‌کند، مانند تعاونی‌های گردشگری که در مناطق مختلف مانند ارسباران شکل گرفته‌اند. مدل رابرت آپ^۴، تعامل میزبان و میهمان را بر اساس منافع متقابل و تبادل اجتماعی بررسی می‌کند. جوامع که گردشگری را به‌چشم فرصت اقتصادی و فرهنگی نگاه کنند، پذیرا تر و مشارکت‌کننده‌تر خواهند بود (Sharpley, 2023: 809-812).

← نظریه داده‌بنیاد و کاربرد آن در پژوهش

نظریه داده‌بنیاد که توسط بارنی گالاند گلنزر^۵ و آنسلم استراوس^۶ مطرح شده است، چارچوب روش‌شناختی مناسبی برای استخراج عوامل مؤثر بر گردشگری پایدار در ارسباران فراهم می‌کند. این روش با استفاده از مراحل کدگذاری باز، محوری، و انتخابی به تبیین شرایط، راهبردها و پیامدها می‌پردازد:

❖ شرایط علی: مسئولیت‌پذیری زیست‌محیطی، امنیت پایدار

❖ راهبردها: احیای اقتصاد محلی، تقویت صنایع دستی

❖ پیامدها: حفظ توازن اکولوژیک، تقویت هویت فرهنگی

به‌طور خاص پژوهش حاضر با تلفیق نظریه‌های سیستمی (لیپر، گان، کاسپار)، چرخه حیات مقصد گردشگری (باتلر)، مشارکت جامعه محلی (شارپلی و پاتنام)، و نظریه داده‌بنیاد (گلنزر و استراوس)، مدلی جامع برای تحلیل گردشگری پایدار در ارسباران ارائه می‌دهد که بر تعامل پویای انسان و محیط طبیعی و فرهنگی تأکید دارد. این چارچوب زمینه مناسبی برای تحلیل روابط پیچیده بین متغیرهای اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی در فرایند توسعه گردشگری پایدار فراهم می‌آورد.

^۱ Richard W. Butler

^۲ Stephen Hill

^۳ Robert Sharpley

^۴ Robert J. Ap

^۵ Barney Galland Glaser

^۶ Anselm Strauss

مواد و روش تحقیق

روش تحقیق حاضر کیفی و از نوع «نظریه داده‌بنیاد»^{۱۰} است. برای گردآوری داده‌ها و اطلاعات، از شیوه اصلی شامل: مشاهده، مصاحبه و تحلیل اسناد غیرواکنشی استفاده شده است. در مصاحبه‌های انجام شده با متخصصان، ابزار پژوهش شامل؛ پرسش‌های فرایندی پیرامون تجربه‌های تغییر یافته و در حال تغییر در طول زمان می‌باشد. جامعه مورد مطالعه در این پژوهش، شامل اساتید دانشگاه و متخصصین حوزه گردشگری در منطقه ارسباران است. حجم نمونه براساس اصل «اشباع نظری»^{۱۱} تعیین می‌گردد و به‌طور پیش فرض ۳۰ نفر در نظر گرفته شده است. روش نمونه‌گیری به صورت نظری و «گلوله‌برفی»^{۱۲} انجام می‌گیرد. به این صورت که مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته‌ای با صاحب‌نظران حوزه گردشگری صورت می‌گیرد و در صورت نیاز، برای به‌اشتراک‌گذاری یافته‌های مقدماتی، تکمیل، اصلاح و تعدیل داده‌ها، مصاحبه‌ها تکرار می‌شوند. ادامه نمونه‌گیری نیز با معرفی و همکاری خود متخصصین مشارکت‌کننده انجام می‌گیرد. اعتبار پژوهش از طریق اعتبار نظری و با بهره‌گیری از «کار میدانی گسترده» و «زاویه‌بندی نظری»^{۱۳}، تحلیل و ارزیابی می‌شود. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و شکل‌گیری نظریه مبنایی، از ۳ مرحله‌ی کدگذاری شامل کدگذاری باز، محوری و گزینشی استفاده می‌شود. در مرحله کدگذاری باز، داده‌ها به اجزای کوچکتر تقسیم شده و مفاهیم اولیه (زیرمقولات)، استخراج می‌گردند. در مرحله کدگذاری محوری، این زیرمقولات به یکدیگر پیوند داده می‌شوند تا در قالب مقولات محوری (اصلی)، سازمان‌دهی شوند. در این مرحله، پارادایم یا مدل الگویی تحقیق شامل ۳ دسته شرایط (علی، مداخله‌گر و زمینه‌ای)، راهبردهای کنش/کنش متقابل و پیامدها طراحی می‌شود. شرایط شامل رخدادها و عواملی هستند که بر پدیده مورد مطالعه تأثیرگذارند. در نتیجه، مفاهیم کلیدی در ابعاد شرایطی، تعاملی/فرایندی و پیامدی در قالب یک «خط داستانی»^{۱۴}، به هم پیوند می‌خورند تا در مرحله کدگذاری گزینشی، مقوله هسته‌ای پژوهش استخراج شود. در این پژوهش، تحلیل کیفی داده‌ها به روش آنالیز محتوا^{۱۵}، و با استفاده از نرم‌افزار مکس کیودا^{۱۶}، انجام می‌پذیرد. برپایه (جدول ۱).

جدول ۱. فرایند روش تحقیق مورد تبیین - (مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۳)

نوع روش تحقیق	کیفی، نظریه داده‌بنیاد
روش‌های گردآوری داده	مشاهده مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با متخصصان گردشگری تحلیل اسناد غیرواکنشی
جامعه مورد مطالعه	اساتید دانشگاه و متخصصان گردشگری در منطقه ارسباران
نمونه‌گیری	نظری و گلوله‌برفی حجم نمونه: براساس اشباع نظری، پیش فرض ۲ نفر
ابزار مصاحبه	پرسش‌های فرایندی درباره تجربیات تغییر یافته و در حال تغییر در طول زمان
اعتبار پژوهش	اعتبار نظری کار میدانی گسترده زاویه‌بندی نظری
تحلیل داده‌ها	روش آنالیز محتوا با نرم‌افزار مکس کیودا
مراحل کدگذاری	کدگذاری باز: استخراج مفاهیم اولیه (زیرمقولات) کدگذاری محوری: سازمان‌دهی مقولات محوری کدگذاری گزینشی: استخراج مقوله هسته‌ای
مدل پارادایمی تحقیق	۳ دسته: شرایط (علی، مداخله‌گر، زمینه‌ای) راهبردهای کنش و کنش متقابل پیامدها
هدف‌نهایی تحلیل	پیوند مفاهیم کلیدی در قالب «خط داستانی»، برای شکل‌گیری نظریه مبنایی

^{۱۰} Grounded Theory

^{۱۱} Snowball Sampling

^{۱۲} Theoretical Triangulation

^{۱۳} Content Analysis

^{۱۴} MaxQDA

بحث و یافته‌های تحقیق

در این قسمت مصاحبه‌ها پیاده‌سازی شده و در ۳ مرحله کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی طبقه‌بندی می‌شود. برپایه (جدول ۲ تا ۵).

جدول ۲. سؤال اول: شرایط توسعه گردشگری پایدار در منطقه ارسباران کدامند؟- (مأخذ: یافته‌های پژوهشی، ۱۴۰۳)

کدگذاری انتخابی	کدگذاری محوری	کدگذاری باز
- گردشگری مسئولانه - فرهنگ گردشگری پذیری - مشارکت جامعه محلی - رعایت اصول پایداری - امنیت پایدار - تشویق صنایع و حرفه‌های محلی	- تنظیم روابط بین مکان گردشگری و گردشگران - توسعه متناسب با ظرفیت زیست‌محیطی - جلب رضایت گردشگر - خدمات اقامتی مناسب - امکانات زیربنایی - مشارکت جامعه محلی - آشنایی گردشگران با فرهنگ محلی - نگهداشت و محافظت - توسعه و شناساندن محصولات بومی - تعامل جامعه مهمان-میزبان - اشتغال‌زایی و برقراری عدالت اجتماعی - تأمین خدمات و تسهیلات جوامع محلی - توسعه روستایی و جلوگیری از سیل مهاجرت روستاییان - استفاده بهینه از منابع محیط‌زیست - حفظ فرایندهای اکولوژیکی (بوم‌شناسی) - حفظ میراث طبیعی و تنوع زیست اکولوژیکی - تأمین نیازهای توریستی توسط جوامع محلی	- ضرورت آگاهی افراد از تأثیر گردشگری بر محیط پذیرا - امکانات اقامتی - امکانات زیربنایی - شرایط پذیرش گردشگر در جامعه مقصد - فرهنگ گردشگری - تأثیر اجتماعی - پایداری اقتصادی - پایداری اجتماعی - انرژی تجدیدپذیر - نوآوری و رشد اقتصادی - منابع طبیعی - منطقه تولیدکننده مسافر - منطقه مقصد گردشگری - منطقه حمل‌ونقل - صنعت گردشگری - سوددهی درعین کمترین تأثیر مخرب بر جوامع میزبان - کاهش آسیب‌های محیطی و فرهنگی - بهبود زنجیره عرضه تولیدات محلی - تلاشی برای بهینه‌سازی و تکمیل همه عناصر در سیستم توسعه - به دلیل ثروت طبیعی - تنوع فرهنگی - میراث تاریخی - مبتنی بر فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی - آداب و رسوم روزانه - ساختمان‌ها و استفاده سنتی از فضا

یافته‌ها نشان داد که، شرایط توسعه گردشگری پایدار در منطقه ارسباران شامل «گردشگری مسئولانه، فرهنگ گردشگری پذیری، مشارکت جامعه محلی، رعایت اصول پایداری، امنیت پایدار، تشویق صنایع و حرفه‌های محلی»، است. اصطلاح «گردشگری مسئولانه»، به رفتارها و شیوه‌هایی اطلاق می‌شود که می‌تواند به گردشگری پایدار منجر شود. همه ذی‌نفعان در قبال نوع گردشگری که توسعه می‌دهند یا در آن مشارکت می‌کنند مسئول هستند. مسئولیت‌پذیری مستلزم «تفکر»، با استفاده از چارچوب‌های برنامه‌ریزی و توسعه است که به درستی مبتنی بر تفکر اخلاقی درمورد آنچه برای جوامع، جهان طبیعی و گردشگران خوب و مناسب است. گردشگری مسئولانه «گردشگری است که منافع را برای جوامع محلی به حداکثر می‌رساند، تأثیرات منفی اجتماعی یا زیست‌محیطی را به حداقل می‌رساند و به مردم محلی کمک می‌کند تا فرهنگ‌ها و زیستگاه‌ها یا گونه‌های شکننده را حفظ کنند». مسئول تعاملات با محیط فیزیکی و همچنین تعاملات اقتصادی و اجتماعی است. جوامع محلی از طریق توسعه اقتصادی، ایجاد شغل و توسعه زیرساخت‌ها از گردشگری پایدار بهره‌مند می‌شوند. درآمدهای گردشگری رشد اقتصادی و شکوفایی را برای مقاصد گردشگری جذاب به‌ارمغان می‌آورد که می‌تواند استاندارد زندگی در جوامع مقصد را افزایش دهد. اپراتورهای گردشگری پایدار خود را متعهد به ایجاد شغل برای اعضای جامعه محلی می‌دانند. افزایش درآمد گردشگری به یک منطقه به‌عنوان محرکی برای توسعه زیرساخت‌های افزایش یافته عمل می‌کند.

با افزایش تقاضای گردشگران در یک مقصد، زیرساخت‌های قوی‌تری برای حمایت از نیازهای صنعت گردشگری و جامعه محلی مورد نیاز است.

جدول ۳. سؤال دوم: زمینه‌های گردشگری پایدار در منطقه ارسباران کدامند؟- (مأخذ: یافته‌های پژوهشی، ۱۴۰۳)

کدگذاری باز	کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی
- طبیعت بکر و دست‌نخورده آذربایجان - مسائل اکولوژیک در بلندمدت - جنبه‌های اجتماعی و اخلاقی - تاب‌آوری تطبیقی به عنوان توانایی گردشگری برای جذب و انطباق با اختلالات اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی - کاهش نابرابری جنسیتی به واسطه گنجاندن زنان در بخش گردشگری - جاذبه‌های تاریخی فرهنگی مذهبی طبیعی و معماری - سیستم گردشگری بخش تقاضا و بخش عرضه - عرضه محصولات جدید توریستی تجدیدسازی - سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی	- بسترهای مناسب اقتصادی، فرهنگی و غیره، آموزش نحوه استفاده بهینه از امکانات محیطی براساس اصول پایدار - حفظ و بهره‌برداری بهینه از مواهب و امکانات طبیعی جامعه میزبان - جنبه‌های فرهنگی، ارزشی، عناصر سنتی جوامع مدنظر	- عرضه محصولات جدید توریستی - گنجاندن زنان در بخش گردشگری - سیستم گردشگری بخش تقاضا و بخش عرضه - تاب‌آوری برنامه‌ریزی شده مقابل اثرات توسعه گردشگری

یافته‌ها نشان داد که، زمینه‌های گردشگری پایدار در منطقه ارسباران شامل «عرضه محصولات جدید توریستی، گنجاندن زنان در بخش گردشگری، سیستم گردشگری بخش تقاضا و بخش عرضه، تاب‌آوری برنامه‌ریزی شده مقابل اثرات توسعه گردشگری» است. گردشگری را باید به صورت سیستمی مرکب از عوامل عرضه و تقاضا در نظر گرفت؛ که بایکدیگر مرتبطاند. داخل این دو بخش سیستم کلی، عناصر و اجزایی قرار دارند که باید مدیران و برنامه‌ریزان برای کسب موفقیت آن تلاش کنند. برای تحصیل تقاضای گردشگری، یک ناحیه یا شهر و غیره، باید قادر با شیم به گونه‌ای خدمات را فراهم کنیم که با نیاز و جواب‌های گردشگران مطابقت داشته باشد. طوری که می‌توان این را سیستم و دستگاه بازار^{۱۵}، عنوان نمود که با روش منطقی با عنصر تقاضای متغیر گردشگران، تناسب داشته باشد و بین تقاضا و عرضه مطابقت برقرار کند. به عبارتی دیگر تطبیق عرضه با تقاضا (تعیین تفاوت میان آنچه گردشگر جست‌وجو می‌کند و آنچه در آن ناحیه وجود دارد)، کلید راه رسیدن به توسعه صحیح و نهایی گردشگری است.

جدول ۴. سؤال سوم: راهبردهای توسعه گردشگری پایدار در منطقه ارسباران کدامند؟- (مأخذ: یافته‌های پژوهشی، ۱۴۰۳)

کدگذاری باز	کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی
- توسعه گردشگری عمومی از سرمایه اجتماعی جامعه - برای تشویق توسعه استفاده می‌کند - مشارکت جامعه می‌تواند باعث ایجاد رابطه متقابل، تسهیل ارتباطات، تقویت جریان اطلاعات و ایجاد همکاری سودمند شود. در این مورد، مشارکت جامعه همچنین می‌تواند اعتماد متقابل را افزایش دهد - احترام به اصول پایداری - ارتقای سرمایه اجتماعی - سیاست فوری - تعیین اولویت‌ها	- کاهش بیش‌ازحد مصرف و اتلاف - حفظ تنوع - حمایت از نظام اقتصاد محلی - مشارکت اجتماع‌های محلی - مشاوره با افراد ذی‌نفع و عامه مردم - آموزش خدمه - مسئولیت بازاریابی صنعت گردشگری - انجام تحقیق - تکامل سیستم مفهومی گردشگری	- مسئولیت زیست‌محیطی - احیای اقتصاد محلی - توجه و حساسیت فرهنگی و غنای تجربه - راهبردهای نوین برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری جامعه‌محور - انطباق با شرایط جدید بی‌نظمی‌های جدید - سازمان‌های مردم‌نهاد

نتایج نشان داد که، راهبردهای توسعه گردشگری پایدار در منطقه ارسباران شامل «مسئولیت زیست‌محیطی، احیای اقتصاد محلی» است. توجه و حساسیت فرهنگی و غنای تجربه، راهبردهای نوین برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری جامعه‌محور، انطباق با شرایط جدید بی‌نظمی‌های جدید است. سازمان‌های مردم‌نهاد و سرمایه اجتماعی قادر است ظهور رفتار هماهنگ در جامعه را برای دستیابی

^{۱۵} Market -Plant

به اهداف مشترک که منجر به همکاری و انسجام اجتماعی می‌شود تشویق کند. سازمان‌های مردم‌نهاد یکی از ذی‌نفعان در حمایت از گردشگری پایدار هستند. نقش آن‌ها می‌تواند از پیش‌روی شیوه‌های گردشگری پایدار تا انجام تحقیقات ساده باشد. می‌توان از تیم‌های تحقیقاتی دانشگاه و دانشمندان برای کمک به فرایند برنامه‌ریزی استفاده کرد. گردشگری پایدار مبتنی بر جامعه (CBST)، موفقیت پایداری مکان اکوتوریسم را به شیوه‌های مدیریتی جوامعی مرتبط می‌کند که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم به مکان برای امرار معاش خود وابسته هستند. یکی از ویژگی‌های برجسته (CBST)، این است که دانش محلی معمولاً در کنار چارچوب‌های کلی گسترده مدل‌های کسب‌وکار اکوتوریسم استفاده می‌شود. این امکان مشارکت افراد محلی را در سطح مدیریت فراهم می‌کند و معمولاً درک نزدیک‌تری از محیط را امکان‌پذیر می‌سازد. استفاده از دانش محلی همچنین به معنای ورود آسان‌تر به صنعت گردشگری برای افراد محلی است که شغل یا معیشت آن‌ها تحت تأثیر استفاده از محیط آن‌ها به عنوان مکان‌های گردشگری است. توسعه پایدار زیست‌محیطی به‌طور اساسی به حضور حمایت محلی برای یک پروژه بستگی دارد. همچنین اشاره شده است که برای موفقیت پروژه‌ها باید منافع مستقیمی برای جامعه محلی فراهم آورد.

جدول ۵. سؤال چهارم: پیامدهای توسعه گردشگری پایدار در منطقه ارسباران کدامند؟- (مأخذ: یافته‌های پژوهشی، ۱۴۰۳)

کدگذاری باز	کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی
- پیشگیری به موقع منجر به سقوط - رشد بلندمدت صنعت گردشگری - بدون اثرات مخرب بر زیست‌بوم - اثربخش‌ترین اهرم‌های توسعه - اشتغال ملی و کاهش محرومیت منطقه - جایگزین برای بخش‌های اقتصادی تجدیدپذیر - راهکار عملی در مسیر توسعه پایدار - انتقال تکنولوژی افزایش اشتغال - درآمد ارزی - افزایش تولید ناخالص داخلی - جذب سرمایه - توسعه فضای گردشگری - چرخه گردشگری روستایی - مشکلات اجتماعی-فرهنگی - پایداری اکولوژیکی یا اکوسیستمی، مشارکت جامعه، برابری و رفاه	- احترام به اصالت و ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی محلی - کمک به تعامل هر چه بهتر اختلافات بین فرهنگی - اطمینان از عملکرد اقتصادی بلندمدت - ایجاد اشتغال پایدار و فرصت درآمدزایی - افزایش درآمد نیز انتظار می‌رود که نابرابری توسعه در روستا را کاهش دهد - حفظ منابع، برنامه‌ریزی اقتصادی، منابع جامعه، آگاهی فرهنگی، آموزش زیست‌محیطی و گنجاندن ذی‌نفعان	- رشد بلندمدت صنعت گردشگری بدون اثرات مخرب بر زیست‌بوم‌های طبیعی - افزایش ثبات درآمد گردشگری - گردشگری با تمام توازن اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی - پاسخ‌گویی درازمدت به تمام نیازهای توریستی - فراهم کردن فرصت‌های توسعه برای آینده به شیوه‌ای پایدار - مدیریت مؤثر منابع طبیعی برای نسل‌های فعلی و آینده - تبادل خدمات اکوسیستم طبیعی، هویت اجتماعی و فرهنگ

نتایج نشان داد که، پیامدهای توسعه گردشگری پایدار در منطقه ارسباران شامل «رشد بلندمدت صنعت گردشگری بدون اثرات مخرب بر زیست‌بوم‌های طبیعی، افزایش ثبات درآمد گردشگری، گردشگری با تمام توازن اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی، پاسخ‌گویی درازمدت به تمام نیازهای توریستی، فراهم کردن فرصت‌های توسعه برای آینده به شیوه‌ای پایدار، مدیریت مؤثر منابع طبیعی برای نسل‌های فعلی و آینده، تبادل خدمات اکوسیستم طبیعی، هویت اجتماعی و فرهنگ» است. بنابراین می‌توان دریافت که سرمایه اجتماعی جامعه که از اعتماد، هنجارها و شبکه‌های اجتماعی شکل می‌گیرد می‌تواند از عوامل حفظ منابع، برنامه‌ریزی اقتصادی، منابع جامعه، آگاهی فرهنگی، آموزش زیست‌محیطی و ذی‌نفعان مشوق تحقق گردشگری پایدار باشد گنجاندن زنان در بخش گردشگری پتانسیل کاهش نابرابری جنسیتی در توسعه را دارد. باید در ابتکارات توسعه تلاش کرد تا توانایی و مشارکت منابع فعلی را به‌منظور بهینه‌سازی نتایج توسعه افزایش دهد. به هر دو جنس، زن و مرد، فرصت‌های برابر برای مشارکت در توسعه اجتماعی به‌عنوان دارایی‌های ارزشمند داده می‌شود. در همین راستا، پژوهشگران مطرح بیان کردند نقش و مشارکت جوامع محلی به‌عنوان بازیگران گردشگری در کمک به توسعه گردشگری، از طبقات بالا، متوسط و پایین، اعم از دولت و محافل خصوصی، حتی مردان و زنان در توسعه گردشگری دخیل هستند. نقش زنان در توسعه گردشگری خود عنصر مهمی در فعالیت‌های گردشگری است. تاکنون نقش زنان همواره دست‌کم گرفته شده است. با این حال، مشارکت در بخش گردشگری، نابرابری جنسیتی را در توسعه گردشگری

کاهش خواهد داد. مشارکت زنان در بخش گردشگری باید در نظر گرفته شود و نشان داده شود تا نقش آن‌ها در توسعه افزایش یابد و برابری جنسیتی ایجاد شود.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

مفهوم پایداری در صنعت گردشگری در دهه‌های اخیر به‌عنوان چارچوبی کلیدی برای تبیین روندهای توسعه اقتصادی-اجتماعی و بهره‌برداری مسئولانه از منابع طبیعی و انسانی مطرح شده است. باوجود این، به‌دلیل ماهیت پیچیده و چندبعدی این مفهوم، دستیابی به شاخص‌های بومی‌شده و کاربردی برای ارزیابی پایداری گردشگری در سطوح محلی، اهمیت زیادی دارد. در منطقه ارسباران-آذربایجان شرقی که از مقاصد نوظهور و غنی کشور محسوب می‌شود، نیاز به شاخص‌های بومی برای توسعه پایدار گردشگری و هدایت آن در مسیر بهینه‌تر پیش‌ازپیش احساس می‌شود. گردشگری، به‌عنوان صنعتی پویا و درعین‌حال پیچیده، مستلزم برنامه‌ریزی منطبق با شرایط محلی است. در چنین مناطقی که باوجود ظرفیت‌های فراوان، هنوز مسیر توسعه پایدار به‌طور کامل طی نشده، شناسایی دقیق فرصت‌ها و چالش‌ها و بهره‌گیری از ظرفیت‌های فرهنگی و طبیعی موجود، راهبردی اساسی به‌شمار می‌آید. در سطح بین‌المللی نیز، تجربیات گردشگری میراثی نشان می‌دهد که رویکرد حفاظت و احیای ارزش‌های تاریخی و فرهنگی، در کنار توسعه اقتصادی و اجتماعی، بستری مناسب برای پایداری ایجاد می‌کند. در منطقه ارسباران، گردشگری پایدار باید با بهره‌گیری از سرمایه اجتماعی، ارتقاء شبکه‌های محلی و ایجاد اعتماد و همکاری میان ذی‌نفعان محلی، تقویت شود. اصول کلیدی گردشگری پایدار در این منطقه، شامل حفاظت از منابع طبیعی و فرهنگی، جلوگیری از هدررفت منابع، حفظ تنوع و برنامه‌ریزی راهبردی و جامع است. همچنین، پشتیبانی از نظام‌های اقتصادی محلی، جلب مشارکت فعال اجتماعات بومی، آموزش و ارتقاء مهارت‌های شاغلان و بازاریابی مسئولانه، به‌عنوان راهکارهایی موثر در تحقق توسعه پایدار گردشگری در ارسباران محسوب می‌شوند. این اصول می‌توانند علاوه بر ارتقاء کیفیت تجربه گردشگری و افزایش رضایت بازدیدکنندگان، به بهبود کیفیت زندگی و رفاه ساکنان و حفاظت از محیط‌زیست محلی نیز منجر شوند. در نتیجه، تقویت پژوهش‌های کاربردی و پایش مداوم وضعیت گردشگری منطقه، مسیر توسعه پایدار را هموار خواهد کرد و نقش مهمی در تبدیل منطقه ارسباران به الگویی موفق برای گردشگری پایدار در کشور ایفاء خواهد نمود.

منابع

- دانا علمداری، محمد. حجاران، مر ضیه. حسین‌زاده، امید. اسحاقی‌راد، جواد. (۱۴۰۰). *اولویت‌بندی مؤلفه‌های مؤثر بر توسعه گردشگری مبتنی بر جنگل (بررسی موردی: جنگل‌های ارسباران)*. فصلنامه علمی پژوهشی-پژوهش و توسعه جنگل، دوره ۷، شماره ۴، ۶۰۷-۶۲۱.
- سلطانی‌نژاد، مهدیه. شهریار، سوده. (۱۴۰۲). *معنایابی پیامدهای فرهنگی ارتباطات با تأکید بر توسعه گردشگری (مورد مطالعه: جامعه بومی گنگ)*. فصلنامه علمی پژوهشی-رسانه، دوره ۳۴، شماره ۲؛ پیاپی (۱۳۱)، ۱۹۷-۲۲۳.
- عابدی، رؤیا. (۱۳۹۸). *تأثیر گردشگری طبیعت بر ویژگی‌های ساختار و تنوع زیستی جنگل ارسباران*. فصلنامه علمی پژوهشی-پژوهش‌های گیاهی، دوره ۳۲، شماره ۲، ۴۰۶-۴۱۶.
- فروزان، میرامیر. (۱۴۰۲). *مروری بر اثرات اقتصادی صنعت گردشگری*. فصلنامه علمی پژوهشی-جغرافیا و روابط انسانی، دوره ۶، شماره ۳؛ پیاپی (۲۳)، ۳۰۴-۳۱۶.
- کریم‌زاده، حسین. قنبری، ابوالفضل. هاشمی‌امین، سمیرا. (۱۴۰۲). *تحلیلی بر عوامل مؤثر بر گردشگری خلاق و رفتار آتی گردشگران روستایی و عشایری منطقه ارسباران*. فصلنامه علمی پژوهشی-جغرافیا و برنامه‌ریزی، دوره ۲۷، شماره ۸۴، ۱۲۱-۱۳۰.
- مبارکی، امید. اسلامی، مهدی. (۱۳۹۴). *شناسایی و تحلیل قابلیت‌های توریسم منطقه ارسباران*. فصلنامه علمی پژوهشی-جغرافیا و آمایش شهری منطقه‌ای، دوره ۵، شماره ۱۷، ۱۴۸-۱۳۱.
- مهدی‌زاده، احمد. محمدزاده، رحمت. بیگ‌بابایی، بشیر. (۱۳۹۹). *تحلیل عوامل توسعه یافتگی گردشگری در منطقه ارسباران (نمونه موردی: شهرستان هوراند)*. فصلنامه علمی پژوهشی-جغرافیایی سرزمین، دوره ۱۷، شماره ۶۸، ۵۸-۳۶.
- Baydeniz, Erdem. Cilginoglu, Hakki. Sandıkcı, Mustafa. (2024). *Ecotourism: For A Sustainable Future*. Tanrisever, Canan. Pamukçu, Hüseyin. Sharma, Anukrati. (Ed.) Future Tourism Trends Volume 1 (Building The Future Of Tourism), Emerald Publishing Limited, Leeds, pp. 77-89.
- Butler, Richard W. (2008). *The Concept Of A Tourist Area Cycle Of Evolution: Implications For Management Of Resources*. Journal Of Canadian Geographer/Le Géographe Canadien, 24(1): 5-12.

- Çalışkan, Caner. (2021). **Sustainable Tourism: Gen Z?**. Journal Of Multidisciplinary Academic Tourism 6(2): 107-115.
- Dangi, Tek B. Jamal, Tazim. (2016). **An Integrated Approach To "Sustainable Community-Based Tourism"**. Journal Of Sustainability, 8(5): 1-32.
- Hardy, Anne. Beeton, Robert J. S. Pearson, Leonie. (2002). **Sustainable Tourism: An Overview Of The Concept And Its Position In Relation To Conceptualisations Of Tourism**. Journal Of Sustainable Tourism, 10(6): 475-496.
- Leiper, Nell. (1979). **The Framework Of Tourism: Towards A Definition Of Tourism, Tourist, And The Tourist Industry**. Annals of Tourism Research Journal, 6(4): 390-407.
- Loulanski, Tolina. Loulanski, Vesselin. (2011). **The Sustainable Integration Of Cultural Heritage And Tourism: A Meta-Study**. Journal Of Sustainable Tourism, 19(7): 837-862.
- Martins, Paula Guerreiro. Ferreira, Ana Maria Alves. Costa, Carlos Manuel. (2022). **Tourism And Third Sector Organisations: Synergies For Responsible Tourism Development?**. Journal Of Tourism & Management Studies, 18(1): 7-16.
- Purvis, Ben. Mao, Yong. Robinson, Darren. (2019). **Three Pillars Of Sustainability: In Search Of Conceptual Origins**. Journal Of Sustainability Science, 14: 681-695.
- Sharpley, Richard. (2023). **Sustainable Tourism Governance: Local Or Global?**. Journal Of Tourism Recreation Research, 48(5): 809-812.
- Šimková, Eva. Kořínková, Barbora. Obršálová, Kristýna. (2024). **Environmental Education Of Tourists For Sustainable Tourism Development**. Czech Journal Of Tourism 12(1-2): 1-19.

